

нервово-психічних розладів, а не формування правової самосвідомості.

Проведене дослідження емоційного аспекту ставлення жінок-злочинниць до значущих аспектів життя свідчить, що у різних категорій злочинниць аспекти ставлення істотно відрізняються.

Жінки, засуджені за злочини, пов'язані з торгівлею наркотиками, не достатньо усвідомлюють сенс життя, мають страхи; негативно ставляться до власної особистості, нереалізованих можливостей, відповідальності, майбутнього, минулого, справедливості; позитивно ставляться до чоловіків; практично позбавлені відчуття провини.

Жінки, засуджені за насильницькі злочини, фактично втратили сенс життя, мають яскраво виражені страхи; негативно ставляться до власної особистості, майбутнього, минулого, справедливості, чоловіків; готові нести відповідальність за свою поведінку; мають розвинене відчуття провини.

Жінки, засуджені за корисливі злочини, мають уявлення про сенс власного існування, достатньо позитивно ставляться до себе, відповідальності, майбутнього, минулого, чоловіків, негативно – до нереалізованих можливостей; практично не мають страхів і відчуття провини.

Література

1. Зелинский А. Ф. Криминальная психология : [науч.-прак. изд.] / А. Ф. Зелинский. – К. : Юриком Интер, 1999. – 240 с.
2. Антонян Ю. М. Преступность среди женщин / Ю. М. Антонян. – М. : Рос. право, 1996. – 256 с.

Надійшла до редколегії 27.05.2010

УДК [159.9:351.743]–055.2

О. В. СТУПАКОВА,

*викладач кафедри прикладної психології,
навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ВІДНОШЕНЬ ЖІНОК – ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Розглянуто відносини особистості жінок – слідчих органів внутрішніх справ України та дівчат-курсантів (на прикладі Харківського національного університету внутрішніх справ). Визначено, що сімейні цінності в структурі системи відносин особистості жінок-слідчих та дівчат-курсантів посідають більш значуще місце порівняно з цінностями, які пов'язані з виконанням професійної діяльності.

СТУПАКОВА О. В. ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМЫ ОТНОШЕНИЙ ЖЕНЩИН – СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Рассмотрена система отношений личности женщин – следователей органов внутренних дел Украины и девочек-курсантов (на примере Харьковского национального университета внутренних дел). Определено, что семейные ценности в структуре системы отношений женщин – следователей и девочек-курсантов занимают более значимое место по сравнению с ценностями, связанными с выполнением профессиональной деятельности.

STUPAKOVA O. PECULIARITIES OF RELATIONS' SYSTEM OF WOMEN-INVESTIGATORS SERVING WITHIN INTERNAL AFFAIRS AGENCIES

The article is devoted to the research of women-investigators' personalities within Internal Affairs Agencies of Ukraine and of girls-cadets' personalities (on example of Kharkiv National University of Internal Affairs). It is determined that family values take more reasonable place in the structure of women-investigators and girls-cadets' relations system comparing to values connected with executing professional activity.

Загальна тенденція розвитку суспільства характеризується прагненням реальної гендерної рівності на всіх рівнях функціонування суспільства. Змінюється становище жінки, її соціальний статус, політичні та економічні можливості. Жінки стали займатися профе-

сійною діяльністю, яка раніше була властива лише чоловікам. Одним із наслідків процесу правової впорядкованості нормативної бази щодо гендерної рівності стала тенденція збільшення кількості жінок серед особового складу органів внутрішніх справ.

На сьогодні в органах внутрішніх справ (далі – ОВС) України проходить службу понад 40 тис. жінок, що становить більш ніж 30 % від усього особового складу.

Загалом жінки-правоохоронці виконують ті самі функціональні обов'язки, що й чоловіки, але при цьому в них менше можливостей просуватися службовими сходами часто саме внаслідок чоловічих переконань, що робота в ОВС зі злочинцями – не жіноча справа. Виникає певна статева дискримінація, унеможливлення кар'єрного зростання.

Під впливом особливостей професійної діяльності відбуваються зміни в структурі свідомості та діяльності жінки-правоохоронця, які знаходять свій прояв у трудовій поведінці, міжособистісних, службових та неформальних стосунках з колегами, а також у повсякденному житті [1]. Проведені дослідження свідчать, що дівчата-курсанти вже під час навчання відрізняються від своїх однолітків, які навчаються в цивільних навчальних закладах, наявністю сформованих професійних звичок, які виявляються в інтересах, потребах, ставленні до праці, дисциплінованості, манерах поведінки, фізичній зовнішності [2].

Зазначимо, що жінка фактично має подвійне навантаження – на роботі та в родині, що може стати джерелом додаткового стресу, рольових конфліктів. Особливо це спостерігається у жінок-слідчих, напружений ненормований робочий день яких не дозволяє багато часу приділяти родині. Суб'єктивні негативні переживання жінки з приводу труднощів узгодження виконання ролей у професійних та сімейних сферах впливають на її відносини з оточуючими.

Важливого значення надавалося виявленню ставлення працівників ОВС до соціально-професійної сфери життя. Психолог В. М. Мясичев визначав ставлення людини як засновані на її суспільному досвіді зв'язки з різними аспектами дійсності, що характеризують особистість у її свідомій вибірковості, яка виражається як в окремих вчинках, так і в усій поведінці людини. Ставлення, на думку В. М. Мясичева, характеризують людину як цілісність, а не ту чи іншу сторону її психіки. Про ставлення судять за діями, оскільки дія і ставлення являють собою єдність процесуального й потенціального. В. М. Мясичев робить важливий висновок: «Одним із найважливіших завдань виховання є... вироблення правильного, тобто такого, яке відповідає вимогам суспільства до різних аспектів дійсності» [3].

Професійно-психологічна підготовка працівників ОВС, а саме – розкриття і розвиток здібностей особистості фахівця, зростання

його професіоналізму та працездатності, ставлення до соціально-професійної сфери, зрештою, саме життя правоохоронця, є актуальним та, безперечно, перспективним напрямком роботи в юридичній психології.

Разом з цим, дослідження ставлення жінок-працівників ОВС до себе як до особистості та до соціально-професійної сфери життя виявляє певні особливості.

Мета даного дослідження – аналіз сутності системи відносин та характеру мотивації професійної діяльності дівчат-курсантів та жінок-слідчих.

Об'єкт дослідження – система відносин.

Предмет дослідження – система відносин жінок-міліціонерів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань як основні методи дослідження використовувалися:

а) *теоретичні методи* – аналіз основних підходів до вивчення системи відносин особистості у психології, порівняння, узагальнення, систематизація отриманих даних та їх інтерпретація;

б) *методи емпіричного дослідження* – «Діагностика мотиваційної структури особистості» Е. Мільмана, Кольоровий тест відносин (були використані такі поняття: «я сама», «друзі», «родина», «навчання», («робота»), «професіонал», «кохана людина» («чоловік»), «діти», «дім»); діагностика міжособистісних відносин Т. Лірі; тест Куна «Хто Я?»;

в) *методи математичної статистики* – t-критерій Ст'юдента, ϕ – критерій кутового перетворення Фішера.

У дослідженні взяли участь дівчата-курсанти навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання й навчально-наукового інституту психології, менеджменту та інформаційних технологій Харківського національного університету внутрішніх справ віком від 17 до 19 років у кількості 40 осіб та жінки-слідчі слідчого управління Головного управління МВС України в Харківській області й слідчого відділення Фрунзенського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області віком від 22 до 50 років у кількості 40 осіб.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Жінки-слідчі, як і дівчата-курсанти, більш орієнтовані на встановлення позитивних стосунків у соціально-професійному середовищі. Занадто підвищена маскуліність, агресивність, конфліктність їм не властиві. Жінки прагнуть доброзичливих стосунків із колегами, бажають більше часу приділяти дому, родині, чоловікові, друзям. Можливо,

через надмірну завантаженість на роботі ставлення до останньої дещо несприятливе.

2. В обстежених нами жінок та дівчат виявлено завищену самооцінку з прагненням домінувати у стосунках, впевненість у собі, незалежність, критичність, нетерпимість до помилок партнера. Але в той же час жінки-слідчі проявляють такі якості, як доброзичливість, уважність до оточуючих. Вони здатні до взаємодопомоги та брати на себе відповідальність за свої дії.

3. Аналіз усередненого мотиваційного профілю обстежених нами жінок-слідчих близький до «загальножиттєвого», що свідчить про провідне значення мотивації, яка пов'язана з життєвою сферою особистості жінок-слідчих. Комфорт, соціальний статус та життєзабезпечення посідають більш значуще місце порівняно з цінностями, які пов'язані з виконанням професійної діяльності. Тому можна зробити висновок, що жінки спрямовані на підтримку життєдіяльності та соціального існування особистості. Мотивація підтримки життєдіяльності у жінок-слідчих вища, ніж у дівчат-курсантів. Це може бути наслідком того, що курсанти знаходяться на сімейному і частково державному забезпеченні і не схильні поки що проявляти самостійну турботу про матеріальне становище. Для дівчат-курсантів більш характерним є імпульсивний тип мотиваційного профілю, який, скоріше за все, обумовлений віком досліджуваних та може проявлятися в зниженому самоконтролі, різких змінах рівня домагань, високому рівні фрустрації та схильності до зривів у важкій обстановці, високому темпі розумових процесів та розвиненій інтуїції.

4. Дослідження показало, що розвиток власної особистості, сім'я, дім, діти становлять мету, якої прагнуть жінки-міліціонери. Як у дівчат-курсантів, так і в жінок-слідчих існує потреба в задоволеності та прихильності. Для учасників дослідження друзі не є актуальними, бо на перший план виступають сім'я та дім, що свідчить про певну нестачу часу на спілкування з друзями. Поняття «професіонал», «робота» та «навчання» в обстежених жінок-слідчих та дівчат-курсантів знаходяться у зоні неактуальних потреб. На нашу думку, це можна пояснити такими причинами:

1. Якісні зміни складу курсантів навчальних закладів МВС України. У часи колишнього СРСР переважну більшість серед кандидатів на навчання становили рядові працівники міліції, яких направляли з метою здобуття освіти (підвищення кваліфікації) до вищих навчальних закладів керівники служб (підрозділів) ОВС, та військовослужбовці запасу.

Але з початку 90-х років серед курсантів почала зростати частка випускників шкіл. Починаючи з 1993 р., у кожному наказі про комплектування вищих навчальних закладів МВС перемінним складом вказується на невиправдане зменшення кількості абітурієнтів з числа працівників міліції. Причинами називаються формальне ставлення кадрових апаратів ГУМВС до відбору кандидатів на навчання, неякісна профорієнтаційна робота. Щодо абітурієнтів з числа цивільної молоді, то їх мотиваційно-психологічна готовність до навчання, морально-ділові якості та стан здоров'я досить часто залишають бажати кращого. Деяка частина абітурієнтів з числа випускників шкіл вступає до навчальних закладів МВС, щоб ухилитися від строкової військової служби та одержати за рахунок держбюджету престижну професію юриста. Інша частина абітурієнтів хоча і не виявляє бажання служити в ОВС, але вступає до навчальних закладів під впливом батьків або родичів, які є працівниками міліції. Зіткнувшись із труднощами в перші місяці служби, частина молодих фахівців розчаровується у виборі професії та намагається реалізувати себе в іншому місці.

2. Методи та стиль керівництва в органі (підрозділі), де випускник починає свою службу, психологічно ототожнюються у нього з системою ОВС у цілому. Недбале чи байдуже ставлення керівників до працівника в перші місяці роботи (в період адаптації), нездоровий психологічний клімат у підрозділі можуть викликати в молодого фахівця бажання залишити службу в ОВС. Можна зробити висновок, що плинність кадрів молодих фахівців залежить не тільки від економічних причин, але і від якості відносин у колективах і особливо в системі «начальник-підлеглий». У покращенні соціально-психологічного клімату підрозділу може бути потенційний резерв успішної адаптації і закріплення випускників навчальних закладів навіть в умовах економічної нестабільності країни.

3. Слабка психологічна підготовка випускників навчальних закладів ОВС призводить до труднощів психологічної адаптації в колективі, неадекватного реагування на зауваження керівництва. Почавши виконувати оперативно-службові завдання, молодий працівник міліції відчуває сильне стресове навантаження, до якого він не готовий. Зауваження колег, керівництва можуть призвести психологічно слабого працівника до негативної оцінки себе як фахівця. Це викликає у нього почуття невпевненості, приниження власної ролі та свого статусу в підрозділі. Якщо своєчасно не підтримати працівника, в нього може розвинути

комплекс неповноцінності та стійке бажання реалізувати себе як особистість і фахівця за межами органів внутрішніх справ.

4. Низький рівень морально-ділових якостей молодих фахівців є наслідком зниження ролі школи та соціального середовища як виховного фактора. Сучасна молодь відсторонена від суспільно-політичних проблем, вона знаходиться під впливом західної субкультури, яка виносить на перше місце особисто значущі цінності, тобто задоволення особистих потреб та бажань серед молоді має пріоритетне значення, а потреби суспільства відходять на задній план.

5. Надмірне навантаження молодих працівників. Ця проблема виникає через плінність досвідчених кадрів, загальне скорочення штатів, недостатній рівень матеріально-технічного та ресурсного забезпечення служб (підрозділів) ОВС, невміння деякої частини керівних кадрів ефективно розподіляти роботу між підлеглими, слабку психолого-педагогічну підготовку частини керівників ОВС. Молодого фахівця потрібно вводити до службово-оперативної діяльності підрозділу та навантажувати роботою поступово. Надмірне навантаження на початку службової діяльності суттєво ускладнює як професійну, так і соціально-психологічну адаптацію, призводить до появи почуття самотності, невпевненості та зміни мотивації щодо подальшого проходження служби в органах внутрішніх справ.

6. Частина випускників по прибутті до місця проходження служби призначається на посади, які не відповідають отриманій спеціальності. Призначення на посаду, що не відповідає отриманій спеціальності, може викликати в молодого фахівця почуття розчарування, безпорадності, призвести до зниження мотивації до роботи, ускладнення процесу як соціально-психологічної, так і професійної адаптації, і, як наслідок, до виникнення бажання залишити службу в ОВС.

Отже, вчені розуміють особистість як систему активних, вибіркокових, свідомих, соціальних зв'язків з реальною дійсністю. Система відношень задає певні способи поведінки та відіграє в плані цілісної поведінки спрямову-

ючу й активізуючу роль. Таким чином, вона визначає соціальне функціонування та адаптацію особистості в найширшому діапазоні. Розуміння особистості як системи відносин дозволили нам визначити специфіку міжособистісних відносин жінок-працівників ОВС.

Професійна діяльність – це одна з важливих галузей, де людина розвивається як особистість та індивідуальність. Незважаючи на те, що аналіз гендерних досліджень свідчить про наявність у чоловіків і жінок фізіологічних і психологічних відмінностей, ці відмінності не є настільки істотно вираженими у професійній діяльності. Жінки цілком успішно займаються тими ж видами діяльності, що й чоловіки.

Жінки-працівники ОВС у цілому орієнтовані на «інтеграцію різних стилів життя». Вони не бажають, щоб у їх житті домінувала тільки родина або тільки кар'єра, або тільки саморозвиток. Вони більше цінують своє життя в цілому, ніж окремі його складники. Такі жінки одночасно прагнуть до того, щоб усі сторони життя були збалансовані, що означає бути гарними дружинами й матерями у загальноприйнятому сенсі, побудувати успішну кар'єру й при цьому мати різнопланові захоплення.

Отже, сутність системи відносин жінок-міліціонерів полягає в тому, що жінки спрямовані на встановлення позитивних відносин у різних сферах соціальної взаємодії та реалізації своєї соціальної ролі. Сімейні цінності посідають більш значуще місце порівняно з цінностями, які пов'язані з виконанням професійної діяльності.

Отримані дані дослідження дають можливість розширити уявлення про особливості особистості жінок-правоохоронців. У цілому їх особистісні якості дозволяють їм успішно виконувати службові обов'язки.

Результати дослідження психологічних особливостей особистості жінок-працівників ОВС МВС України на прикладі слідчих можуть стати цінним матеріалом для подальшого розвитку гендерної та юридичної психології.

Література

1. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособие / Е. А. Климов. – Ростов н/Д : Феникс, 1996. – 512 с.
2. Харченко С. В. Самоактуалізація та особистісна зрілість як фактори успішної соціально-психологічної адаптації курсантів-першокурсників до умов навчання у вузі системи МВС / С. В. Харченко // Психолого-педагогічна складова підготовки працівників системи МВС : матеріали наук.-практ. конф. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – С. 79–83.
3. Мясичев В. Н. Психология отношений : избр. психол. тр. / В. Н. Мясичев. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : МОДЕК, 1995. – 356 с.

Надійшла до редакції 20.03.2010